

ЄВРАЗІЙСЬКИЙ СОЮЗ ЯК НЕОІМПЕРСЬКИЙ ПРОЕКТ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 1(40), с. 27–33

Розглянуто неоімперський проект Євразійського союзу, виявлено основні гео економічні аспекти створення та функціонування Митного союзу, проаналізовано особливості євразійської інтеграційної політики Російської Федерації, Білорусі та Казахстану.

Уже на початок 2015 р. намічено створення Євразійського економічного союзу, який, на думку сучасного керівництва Російської Федерації, має стати основою майбутнього формування Євразійського союзу вже як багатогалузевого інтеграційного угруповання на кшталт Європейського союзу. Євразійський союз (ЄАС) має забезпечити реалізацію імперських геополітичних та економічних інтересів Російської Федерації на пострадянському просторі. Саме на реалізацію цього амбітного проекту великою мірою спрямована сучасна геостратегія Кремля. Загалом, на нашу думку, нинішня політична верхівка Російської Федерації здійснює імперську геополітику як усередині держави, так і на міжнародній арені.

Геополітику Російської Федерації на пострадянському просторі, зокрема націлену на утворення нових інтеграційних структур, вивчає досить широке коло російських вчених. Наприклад, можна виділити О. Г. Дугіна, С. В. Беспалова, Н. В. Калініну, Д. С. Попова, Ю. М. Солозובה, В. І. Яқуніна та ін. Основні напрями політики Російської Федерації на пострадянському просторі досліджуються у працях таких українських вчених, як М. С. Дорошко, О. А. Ірхін, С. В. Юрченко, М. А. Шульга, Л. І. Коврик-Токар, О. І. Шаповалова, П. І. Пашковський, О. А. Волошин та ін.

Виявимо головні характеристики проекту створюваного Російською Федерацією Євразійського союзу, проаналізуємо основні напрями економічної політики Росії та інших потенційних країн-учасниць.

З початку 2000-х років простежується прагнення кремлівської верхівки побудувати на пострадянському просторі свою неоімперську геополітичну систему. За оцінкою відомого американського вченого М. Бейсінгера, на теренах пострадянського простору імперська спадщина залишила по собі дуже глибокий слід — у культурі, літературі, зовнішній та внутрішній політиці [1, 7].

Провідні держави сучасного світу прагнуть до неформального домінування на максимально широкому географічному просторі для того, щоб усіляко сприяти реалізації економічних інтересів своїх головних суб'єктів господарської діяльності (корпорацій), контролювати стратегічно важливі транспортні комунікації та найбагатші природні ресурси. Економічна могутність має забезпечувати визначальну роль новітніх імперій на теренах "своїх" регіонів, а також і в світовому економічному просторі.

У сучасному світі імперська геополітика провідних держав часто доволі успішно маскується під інтеграційні структури, формально побудовані на рівноправних засадах. У принципі активізація економічної ін-

теграції в межах окремих регіонів і субрегіонів світу відповідає національним інтересам країн-сусідів. У результаті, у світі формуються “великі економічні простори” на основі дедалі тіснішої взаємодії господарств країн певних регіонів. Співпраця між країнами має бути взаємовигідною, спільна політика на світових ринках товарів і послуг повинна забезпечувати економічне зростання і соціальне благополуччя в усіх країнах-учасниках. Проте найбільші вигоди здобувають провідні держави — “імперські центри”, які фактично ставлять під свій латентний контроль економіку менш потужних країн відповідного “великого економічного простору”.

Після розпаду СРСР на пострадянському просторі переважали відцентрові політичні та економічні процеси. З іншого боку, спільне історичне минуле, близькість менталітету більшої частини населення, тісна господарська взаємозалежність пострадянських країн та інші фактори стимулювали формування інтеграційних структур. Ще в 1994 р. президент Казахстану Н. Назарбаєв запропонував створити Євразійський союз. Проте економічна взаємодія в рамках СНД розвивалася досить повільно і супроводжувалася частими суперечками між країнами-учасниками.

У 2000 р. був підписаний Договір про заснування Євразійського економічного співтовариства (ЄврАзЕС) у складі Росії, Білорусі, Казахстану, Киргизії і Таджикистану, який набув чинності 30 травня 2001 р. Створення ЄврАзЕС мало на меті передусім формування повномасштабної зони вільної торгівлі, запровадження спільних митних тарифів та єдиної системи заходів нетарифного регулювання. У 2006 р. до ЄврАзЕС приєднався Узбекистан, який, проте, у 2008 р. призупинив своє членство. З 2006 р. у рамках ЄврАзЕС, попри численні проблеми, активізувалася діяльність щодо формування Митного союзу (МС) та Єдиного економічного простору (ЄЕП).

На початку липня 2010 р. розпочалося функціонування МС у складі Російської Федерації, Білорусі та Казахстану. Митний союз розпочав роботу офіційно в рамках ЄврАзЕС як базової економічної структу-

ри. У грудні 2010 р. під час саміту ЄврАзЕС було досягнуто попередньої політичної домовленості щодо майбутнього створення Євразійського економічного союзу на основі Єдиного економічного простору Росії, Білорусі та Казахстану.

Невдовзі, вже 18 листопада 2011 р. президенти Російської Федерації, Білорусі та Казахстану підписали Декларацію про Євразійську економічну інтеграцію. Тоді ж було ухвалено рішення щодо створення Євразійської економічної комісії (ЄЕК) як постійно діючого регулятивного органу Митного союзу, яка почала функціонувати з лютого 2012 р. ЄЕК призначена для забезпечення умов функціонування і розвитку МС та ЄЕП, а також — розробки заходів щодо подальшого розвитку інтеграції. У структурі Євразійської економічної комісії нині налічується 23 департаменти із 17 консультативними комітетами при них. Нині, попри формальне рівноправ'я сторін, ЄЕК, на нашу думку, фактично контролюється кремлівською верхівкою, провідником геополітики якої є Секретар ЄЕК В. Христенко. Очікується подальше ускладнення бюрократичної структури Комісії у зв'язку з тим, що з грудня 2012 р. проводиться реорганізація ЄврАзЕС, органи якого дедалі більшою мірою передають свої функції ЄЕК. У 2015 р. ЄврАзЕС взагалі планується розформувати, оскільки за умов успішного розвитку Євразійського економічного союзу вже не буде потреби в існуванні цієї організації.

Згідно з досягнутими домовленостями з 1 січня 2012 р. було розпочато функціонування Єдиного економічного простору Російської Федерації, Білорусі та Казахстану, на теренах якого має проводитися узгоджена грошово-кредитна, валютно-фінансова, торговельна, податкова та митна політика, яка в принципі повинна забезпечити вільний рух товарів, послуг, капіталів і трудових ресурсів. Тобто за взірць було взято в цілому успішний досвід Європейського економічного простору. Окремі інтеграційні механізми ЄЕП почали працювати з липня 2012 р. На перспективу передбачено створення умов для стабільного та ефективного розвитку еконо-

мік держав-учасниць та підвищення рівня життя населення.

Уже згаданою історичною Декларацією від 18 листопада 2011 р. було передбачено завершення до 1 січня 2015 р. кодифікацію міжнародних договорів, що становлять нормативно-правову базу Митного союзу і Єдиного економічного простору, а на цій основі сформувані Євразійський економічний союз [3]. Таким чином, МС є головною економічною складовою майбутнього ЄАС, і вступ до нього певної країни є, по суті, “сходиною” до участі в наднаціональному гео-економічному об’єднанні. З поверненням у 2012 р. на вищу посаду в Кремлі В. В. Путіна діяльність органів влади РФ щодо утворення ЄАС значно активізувалася.

Нині триває діяльність щодо уніфікації договірно-правової бази МС та ЄЕП. Ведеться підготовка тексту Договору про Євразійський економічний союз, робота над яким має бути закінчена до 1 травня 2014 р. В ідеалі передбачено набуття названим Договором чинності з 1 січня 2015 р.

Існує точка зору, що створення Євразійського союзу диктується насамперед геополітичними цілями РФ, а вже потім її економічними інтересами [2, 153]. Однак, на нашу думку, не слід недооцінювати вплив на геополітику Росії економічних інтересів Кремля і пов’язаних із ним олігархічних бізнес-груп. Провідні російські ТНК зацікавлені у встановленні контролю над найбільш стратегічно важливими галузями економіки країн-партнерів, особливо відчутно це прагнення спостерігається в гео-економічній експансії до Білорусі. Можна припустити, що керівництво Росії у своїй геополітиці на теренах СНД може нині діяти не завжди економічно доцільно, маючи, проте, на меті стратегічні пріоритети. Сучасні економічні проблеми у розвитку МС можуть бути подолані, і встановлений де-факто контроль над державами-сателітами даватиме Кремлю можливість нав’язувати партнерам вигідну для нього економічну політику і забезпечувати надприбутки російських компаній.

Кремлівські структури проводять цілеспрямовану роботу щодо поступового роз-

ширення кола країн – учасниць Митного союзу. 19 жовтня 2011 р. було ухвалено рішення глав країн ЄвразЕС щодо приєднання до Митного союзу Киргизії. На черзі можливе також залучення до цього інтеграційного об’єднання Таджикистану, який не має спільних кордонів з іншими країнами Митного союзу, але в разі вступу до останнього Киргизії вже може стати частиною спільного гео-економічного простору. У вересні 2013 р. керівництво Вірменії оголосило про свої наміри увійти до Митного союзу і взяти участь у формуванні Євразійського економічного союзу, тим самим фактично відмовившись від раніше проголошеного прагнення укласти Угоду з ЄС про асоціацію та зону вільної торгівлі. При цьому Вірменія не має спільних кордонів з іншими країнами МС.

Стимулом для приєднання нових членів до ЄЕС має стати економічна успішність цього геополітичного та гео-економічного проекту. Теоретики ЄАС прагнуть плідно використати досвід створення ЄС. У Європі розвиток Європейського об’єднання вугілля та сталі стимулював утворення Європейського економічного співтовариства (“Спільного ринку”), а успіхи останнього сприяли формуванню Європейського союзу. Очікується, що нині аморфна Євразійська парламентська асамблея у перспективі може перетворитися на Євразійський парламент (Парламент ЄАС) із функціями, подібними до тих, що виконує Європарламент. На віддалену перспективу планується створення й інших наднаціональних органів: Ради глав республік, Ради глав урядів, Ради міністрів закордонних справ, Міждержавного виконавчого комітету та ін.

Нині більшість країн СНД настільки тісно пов’язана в економічному відношенні з країнами нинішнього МС (особливо з Росією), що сам по собі доступ на ринок ЄЕП вже перетворюється на стимул для євразійської інтеграції. За оптимістичними сценаріями до 2025 р. на теренах пострадянського простору (за винятком Прибалтики) сформується Євразійський союз як єдина, економічно цілісна, впливова міжнародна структура, яка за обсягом ВВП перетвориться на четверту

економіку у світі [7]. При цьому вважається, що в більшості пострадянських країн немає альтернативи — вони геополітично та гео-економічно “приречені” приєднатися до цього інтеграційного проекту. Наприклад, щодо України прогнозується такий сценарій: за умов створення зони вільної торгівлі між нашою державою та ЄС на неї очікує стагнація ключових галузей економіки; у результаті країна або може розколотися на дві держави, або політична еліта поверне на “Схід”, і в 2017–2018 рр. Україна приєднається до Митного союзу, а її вступ до ЄАС відбудеться в 2019–2020 рр. [7].

Залучення України до складу Митного союзу надало б йому велику країну з вигідним географічним положенням і зі значним населенням і досі потужним економічним потенціалом. До того ж це засвідчило б про успішність геополітичного і цивілізаційного проекту “возз’єднання” східнослов’янських країн і народів. У відносинах з Україною Кремль робить наголос на тому, що лише приєднання до євразійської інтеграції може бути гарантією безконфліктного розвитку двосторонніх відносин — на Україну фактично здійснюється політичний тиск [9]. Отже, за російським сценарієм Україна має не дуже привабливу перспективу — перетворитися у “напівпериферію” в неоімперській геополітичній структурі, що створюється нинішнім керівництвом Кремля.

Задля реалізації своїх неоімперських геостратегічних цілей Російська Федерація намагається не допускати розвитку альтернативних шляхів інтеграції на пострадянському просторі. З цією метою на окремі країни СНД здійснюється політичний тиск, проти них організовуються торговельні війни. Спостерігається прагнення Росії розколоти новоутворені альтернативні угруповання, відштовхнути країни від неросійських геополітичних та гео-економічних проектів. Реалізація такої геостратегії Росії полегшується численними політичними та економічними проблемами пострадянських країн. Наприклад, у 2010 р. де-факто припинило функціонування таке угруповання, як Організація за демократію і економічний розвиток (ОДЕР – ГУАМ).

Попри активну пропаганду Російською Федерацією вигід Митного Союзу, такі пострадянські країни, як Грузія, Азербайджан, Туркменістан, Узбекистан, не виявляють прагнення приєднатися до євразійської економічної інтеграції, принаймні у запропонованому РФ форматі. А Молдова у 2013 р. остаточно обрала свій магістральний геополітичний та гео-економічний вектор, спрямований на євроінтеграцію.

У глобальному стратегічному розумінні керівництво Російської Федерації пропонує модель потужного наднаціонального об’єднання, спроможного перетворитися на один із “полюсів” сучасного світу і при цьому відігравати роль ефективної “зв’язки” між Європою і динамічним Азійсько-Тихоокеанським регіоном [4]. А на більш віддалену перспективу взагалі пропонується створити “гармонійне співтовариство економік від Лісабона до Владивостока” [5]. Таким чином, прогнозується, що успішний розвиток Євразійського союзу потенційно може привести до його рівноправних партнерських відносин з ЄС і утворення разом з останнім інтеграційного об’єднання з такою економічною потужністю, що зможе повноцінно змагатися з Китаєм — майбутнім світовим економічним лідером.

Подальше поглиблення євразійської економічної інтеграції має призвести до виникнення єдиної економічної системи із функціонуванням спільної валюти. Розвиток економічної інтеграції має стимулювати активізацію співробітництва в політичній, правовій, військовій, соціальній, культурній та інших сферах. Таким чином, передбачена трансформація Євразійського економічного союзу в наднаціональне імперське об’єднання — Євразійський союз, який на основі економічної інтеграції має увібрати в себе максимально багато інших сфер співпраці. Отже, вчергове відзначимо прагнення взяти за взірць геополітичну модель Європейського союзу.

Очікується також трансформація ОДКБ у зв’язку із набуттям ЄАС нових функцій, у тому числі у сфері спільної безпеки й оборони — створення “Єдиного оборонного простору”. Отже, Російська Федерація прагне до

створення достатньо потужної військово-політичної системи, яка в регіональному контексті має стати гарантом політичної гегемонії Росії на пострадянському просторі, а в глобальному — перетворитися на могутнього геостратегічного гравця у військово-політичній площині, поряд з НАТО (на чолі з США) і КНР.

Співробітництво в рамках МС має забезпечити реалізацію економічних інтересів країн-учасниць. Саме економічні вигоди від взаємної торгівлі товарами і послугами за єдиними митними правилами щодо третіх країн, спільного використання транспортної інфраструктури мають стати для всіх партнерів стимулами для подальшої інтеграції країн МС і створення ЄАС. При цьому необхідна широка народна підтримка євразійської інтеграції, що може бути лише за умов зростання добробуту якомога більшої частини населення країн-учасниць. Однак такого зростання соціального благополуччя в країнах МС поки що не відбувається.

Нині чітко спостерігається прагнення Білорусі максимально зберегти повноту свого суверенітету. Ця країна піддається особливо жорсткому геополітичному і гео економічному тиску з боку Російської Федерації. У відносинах між цими найважливішими партнерами періодично виникають торговельні конфлікти. Вже зараз боляче вдарили по дрібному білоруському бізнесу нові вимоги щодо відповідності продукції технічним регламентам, прийнятим МС, особливо стосовно продукції легкої промисловості. Велике занепокоєння у білоруської сторони викликає прагнення провідних російських ТНК встановити монопольний контроль над стратегічно важливими підприємствами країни (наприклад, скандальна історія, пов'язана з діяльністю “Уралкалію” щодо загарбання виробництва калійних добрив у Білорусі). Російська Федерація (кремлівська суперкорпорація “Газпром”) фактично контролює магістральну газотранспортну систему своєї “сусідки” (“Белтрансгаз”). А Білорусь нині перебуває у скрутному економічному становищі — у країні фінансова криза, пов'язана з необхідністю виплати боргів та процентів

за ними. За цих умов білоруська влада планує рефінансувати старі борги, залучаючи нові кредити під досить високі проценти. Білорусь прагне диверсифікувати свої зовнішньоекономічні відносини, навіть за умов напружених стосунків із багатьма західними країнами. Спостерігається посилення економічної співпраці з Китаєм, який є вагомим кредитором Білорусі і потужним інвестором в її економіку. Зрозуміло, що КНР дбає про свої стратегічні гео економічні інтереси й, інвестуючи кошти до Білорусі, прагне використовувати цю країну як “трамплін” на шляху до європейських ринків.

Союзна держава Росії та Білорусі залишається геополітичним проектом, націленим на поетапне формування єдиного політичного, економічного, військового, митного, валютного, правового, гуманітарного, культурного простору. Реалізація цього проекту сильно розтягнулася в часі. Наприклад, попри розвиток економічної інтеграції, завдання запровадження спільної валюти Росії та Білорусі так і не знайшло позитивного вирішення. Білоруський президент О. Г. Лукашенко неодноразово підкреслював необхідність збереження суверенітету Білорусі і категорично заявляв про те, що наднаціональних надбудов і єдиної валюти в Євразійському союзі не буде.

У геополітиці Казахстану також залишається ключовим прагнення максимального збереження державного суверенітету. Свідченням подальшого розвитку стратегічного партнерства між РФ та Казахстаном є підписання 11 листопада 2013 р. Договору про добросусідство і союзництво між ними. З іншого боку, парламентарі Казахстану різко виступили проти створення Євразійського парламенту і запровадження спільної валюти, небезпідставно побоюючись домінування російської сторони. У гео економіці Казахстану превалює прагнення забезпечити економічні преференції від участі в МС. Крім того, Казахстан при розробці своєї геостратегії має враховувати позицію Китаю, який реалізує свої гео економічні (а разом і геополітичні) цілі в Центральній Азії. Можна припустити, що Казахстан буде намагатися балан-

сувати між провідними геополітичними та гео економічними центрами (Заходом, Росією та Китаєм), зберігаючи свій суверенітет.

Митний союз у своєму функціонуванні вже зіштовхнувся з цілою низкою проблем. Експерти виокремлюють дві головні — проведення успішної валютної політики і обмеження апетитів інфраструктурних монополій [6, 21]. Зрозуміло, що йдеться насамперед про експансію російських корпорацій на кшталт “Газпрому” чи РЖД.

У процесі євразійської інтеграції певні збитки несе навіть економіка гегемона — Росії. Наприклад, російські товаровиробники незадоволені припливом на внутрішній ринок РФ продукції харчової промисловості з Білорусі. Окремі російські компанії прагнуть максимізувати свої прибутки, використовуючи механізми економічного співробітництва в рамках МС. За даними Митної служби Російської Федерації близько 50 % товарообігу всередині МС відбувається за “тіньовими” схемами. За оцінками Центрального банку РФ у 2012 р. російські компанії вивели з країни за так званими сірими схемами в рамках МС близько 25 млрд дол., що становило понад 40 % сукупного чистого відтоку капіталу з країни; при цьому 10 млрд дол. могло бути легалізовано через Казахстан шляхом схем фіктивного імпорту, а обсяг аналогічних операцій через білоруських контрагентів становив понад 15 млрд дол. [8].

У ЄАС мають бути створені справді рівноправні умови для всіх країн-учасниць, кожна з яких має зберігати свій суверенітет. Проте в гео економічній реальності спостерігається гегемонія з боку Росії і прагнення перетворити своїх партнерів на імперських сателітів. Економічні вигоди від утворення

і подальшого розширення ЄАС в геостратегії Російської Федерації тісно переплетені з націленістю на формування геополітичного неоімперського об’єднання зі своєю гегемонією.

Література

1. Бейссингер М. Феномен воспроизводства империи в Евразии / М. Бейссингер: Пер. с англ. // *Ab Imperio*. — 2008. — № 1. — С. 1–20.
2. Волошин О. А. Стратегічні цілі Російської Федерації у проекті Євразійського союзу / О. А. Волошин // *Стратегічні пріоритети*. — 2013. — № 1 (26). — С. 150–154.
3. Декларация о евразийской экономической интеграции 18 ноября 2011 года. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://news.kremlin.ru/ref_notes/1091
4. Путин В. Новый интеграционный проект для Евразии — будущее, которое рождается сегодня / В. Путин // *Известия*. — 3.10.2011. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://izvestia.ru/news/502761>
5. Путин В. Россия и меняющийся мир / В. Путин // *Московские новости*. — 27.02.2012. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.mn.ru/politics/20120227/312306749.html>
6. Солособов Ю. М. Евразийский Союз: от идеи к практике / Ю. М. Солособов // *Геополитика: Информ.-аналит. изд.* — Вып. XIII, 2011. — С. 15–25.
7. Тихонов С. Ждать осталось недолго / С. Тихонов. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://expert.ru/2013/10/9/zhdat-ostalos-nedolgo/>
8. ЦБ: 40 % оттока капитала из России обеспечил Таможенный союз. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.vedomosti.ru/finance/news/13318391/cb>
9. Шаповалова А. И. Возможности и перспективы Евразийского Союза / А. И. Шаповалова // *Геополитика: Информ.-аналит. изд.* — Вып. XIII, 2011. — С. 31–35.

Євразійський союз створюється з метою взаємовигідної економічної інтеграції країн-учасниць. Для Росії ЄАС є гео економічним проектом, покликаним забезпечити її імперське домінування в організації. Геополітика інших країн-учасниць спрямована на реалізацію своїх інтересів при збереженні суверенітету.

Евразийский союз создается с целью взаимовыгодной экономической интеграции стран-участниц. Для России ЕАС является геоэкономическим проектом, призванным обеспечить ее имперское доминирование в организации. Геополитика других стран-участниц нацелена на реализацию своих интересов при сохранении суверенитета.

The Eurasian Union is under formation targeted at mutually beneficial economic integration of the member countries. For Russia EAC is a geo-economic project to ensure its imperial domination in the organization. Geopolitics of the other participating countries aims at realization of their interests while maintaining sovereignty.

Надійшла 10 грудня 2013 р.